

BOGDAN MARINESCU

OBSERVAȚII ASUPRA REPERTORIULUI LINGVISTIC PE BAZA DATELOR DIN ALR I

Am adoptat termenul „repertoriu lingvistic (verbal)” pentru a preciza obiectivele – limitate – și conținutul specific al cercetării întreprinse. Ca termen tehnic, folosit ca atare mai ales în cercetările de sociolingvistică, „repertoriul lingvistic” denumește, în general, *ansamblul* mijloacelor expresive, comunicative aflate la dispoziția membrilor unei comunități lingvistice și, în special, *inventarul* de varietăți lingvistice (sisteme, coduri etc.) identificabile într-o comunitate lingvistică dată, indiferent de dimensiunile acesteia (de la un grup restrâns de indivizi, până la comunitatea națională). În consecință, observațiile noastre încearcă să valorifice datele din ALR I pentru identificarea și izolarea unor varietăți lingvistice distincte, ca unități constituente, de inventar ale repertoriului verbal românesc, fără a se referi, însă, și la raporturile genetice (de filiație) sau la relațiile genetice dintre acestea. Or, izolarea unor varietăți distincte – obiectivul cercetării întreprinse – este echivalentă cu delimitarea discontinuității în domeniul lingvistic investigat¹. În schimb, elementele de continuitate lingvistică, relevate în lucrarea noastră, nu constituie, prin virtuțile lor de a defini afinități genetice sau structurale și relații de subordonare între diferitele varietăți, un obiectiv în sine, ci sunt efectul inerent al metodei de analiză adoptate.

Ne propunem, așadar, să abordăm, dintr-o perspectivă strict sincronică, tipologică – în măsura posibilităților – variația lingvistică, așa cum se reflectă în ALR I (vol. I, II), în scopul de a identifica varietăți lingvistice distincte, componente ale repertoriului verbal românesc.

Utilizarea unui astfel de corpus de date lingvistice este, desigur, insolită, pentru că atlasele lingvistice naționale sunt orientate spre „vorbirea populară”. Metodologia lor este edificatoare în această privință: alegerea informatorilor și

¹ În aceeași serie terminologică cu „repertoriul lingvistic”, un „diasistem” (în accepția clasică a termenului) sau o „structură stilistică” constituie, în schimb, imagini, în principiu, integrale ale echilibrului dintre continuu și discontinuu în domeniul lingvistic investigat; „structura stilistică” conține în plus și specificarea relațiilor dintre unitățile constituente (vezi, de exemplu, I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 211-221).

stabilirea rețelei de localități de anchetat, operate pe baza unui set de criterii mai mult sau mai puțin explicite, reprezintă de fapt o suită de selecții și, implicit, de restrângeri succesive, care vizează izolarea unei singure varietăți din repertoriul verbal al comunității investigate – idiomul folosit în așezări rurale vechi, îndepărtate de centrele urbane mari (deci, mai puțin expuse influenței acestora), de vorbitori țărani, localnici, cu instrucție școlară minimă și cu contacte sociale extracomunitare cât mai reduse. În aceste condiții, variația lingvistică înregistrată este exclusiv de natură geografică, diatopică și constituie, ca atare, obiectul de studiu al dialectologiei clasice. Abateri de la această metodologie clasică au fost înregistrate, desigur, în elaborarea unor atlase lingvistice – AIS, ALR etc. O investigație sistematică a repertoriului verbal, în complexitatea lui, a fost concepută și realizată într-un atlas lingvistic mai puțin cunoscut: *Atlasul lingvistic al Noii Anglii* (LANE)². În acest atlas, consacrat regiunii nord-estice a Statelor Unite, au fost chestionați, în fiecare localitate, informatori aparținând la trei tipuri socioculturale distincte și la două categorii de vârstă³.

Conceput independent și realizat în aceeași perioadă cu LANE (al cărui prim volum, apărut în 1939, valorifică anchetele desfășurate între 1931 și 1933), ALR I urmărește obiective similare: „spre a nu neglija limba claselor culte, am urmat o sugestie ce ne-a fost făcută de dl. profesor D. Caracostea și am chestionat și trei dintre scriitorii noștri consacrați: d-nii I. A. Brătescu-Voinești (muntean), M. Sadoveanu (moldovean) și I. Agârbiceanu (transilvănean)”⁴. Materialul lingvistic rezultat din această anchetă paralelă a fost publicat în cele două volume apărute, în subsolul fiecărei hărți sub siglele *B* (= I. A. Brătescu-Voinești), *S* (= M. Sadoveanu), *A* (= I. Agârbiceanu) și cuprinde răspunsuri (și, în note, comentarii ale scriitorilor) la 292 de chestiuni (din cele 302 exploatate în cele două volume) referitoare la corpul omenesc, boli, familie, naștere, botez, copilărie, nuntă, moarte.

Dintre foarte puținele referiri la această importantă inovație metodologică, am ales-o, pentru a o cita în întregime, pe aceea a lui Sextil Pușcariu, pentru că ea conține o evaluare globală a rezultatelor anchetei: „... atlasul nostru redă vorbirea țărănească. Au fost cercetate, ce-i drept, și câteva orașe, totuși foarte puține numai. Pentru a nu fi unilaterali, am introdus o inovație, pe care o recomandăm și altora. Am chestionat trei scriitori unanim apreciați, membri ai

² R. I. McDavid Jr., V. G. McDavid, *Linguistic Atlas of New England*, în „Orbis”, I, 1952, nr. 1, p. 95-103.

³ Evaluarea critică făcută, la începutul deceniului al VI-lea, dintr-o perspectivă strict sociologică, metodologiei propuse de dialectologi în LANE a amorsat interesul pentru cercetarea variației lingvistice diastratice cu instrumente riguroase în limitele unei discipline noi, cu obiect specific de studiu – sociolingvistica.

⁴ ALR I, vol. I, *Prefața*, p. 5.

Academiei Române, din cele trei provincii principale ale României (Muntenia, Moldova și Transilvania). Nu numai pronunțarea lor, care păstrează un accent localnic mai puternic decât s-ar crede, este interesantă, ci și modul în care reacționează cineva care este obișnuit să caute în vocabular cuvântul potrivit în fiecare ocazie, dacă este chemat să denumească spontan termenul pentru o noțiune. Căci răspunsurile sunt mai puțin precise ca la omul simplu și constau dintr-o întreagă serie de sinonime în care scriitorii își dau silința să stabilească nuanțe semantice”⁵.

Observațiile făcute de autorii ALR I, citate mai sus, constituie, de altfel, cadrul general și, implicit, conținutul cercetării noastre. Vom încerca, în cele ce urmează, să realizăm identificarea unor varietăți lingvistice distincte („vorbirea țărănească”, „limba claselor culte”), definirea în termeni expliciți a ceea ce Sextil Pușcariu numește „accentul localnic” al scriitorilor chestionați și, în final, caracterizarea unităților lingvistice rezultate în urma analizei.

Identificarea unor varietăți lingvistice, ca unități distincte în cadrul repertoriului verbal, este determinată, evident, de prezența trăsăturilor lingvistice specifice, discriminatorii. Pentru aceasta, am adoptat procedeele curent utilizate în dialectologie în analiza sincronică, tipologică. În principiu, unitățile sunt caracterizate prin trăsăturile lingvistice (eventual, prin toate acestea) identificabile în textele avute la dispoziție. Dar determinarea „dialectală” este atribuită unei trăsături lingvistice nu numai pentru că apare într-o unitate dialectală (grai, subdialect etc.), ci, în primul rând, în măsura în care aceasta diferă de trăsătura corespondentă ocurentă într-o altă unitate dialectală (sau în limba literară). În mod analog, am avut în vedere, în cele ce urmează, astfel de „corespondențe”, alcătuite, fiecare în parte, din câte un membru care reprezintă o trăsătură lingvistică (fonetică, morfologică sau lexicală) aparținând unei varietăți lingvistice (de exemplu, idiolectelor scriitorilor) și un altul, reprezentând trăsătura corespondentă dintr-o altă varietate (de exemplu, din graiurile populare locale reflectate în ALR I). Aceste corespondențe evidențiază, pe de o parte, elemente diferențiatore, cu valoare tipologică (dacă membrii lor sunt constituiți din trăsături distincte) – le numim aici *heteromorfisme* – și, pe de altă parte, elemente comune (când membrii sunt reprezentați prin trăsături identice) – *izomorfisme*⁶. Întrucât am identificat heteromorfisme (și idiomorfisme) în două etape succesive ale analizei – în urma comparării, mai întâi, a idiolectelor scriitorilor cu graiurile populare (*B* – cu graiurile muntenesti, *S* – cu cele moldovenești și *A* – cu cele ardelenesti) și, apoi, a idiolectelor

⁵ Sextil Pușcariu, *Der rumänische Sprachatlas*, în „Archiv für die gesamte Phonetik”, Band II, erste Abteilung, Heft 2, 1933, p. 115.

⁶ Considerarea tuturor heteromorfismelor și izomorfismelor identificate ar permite definirea în termeni cantitativi a distanței lingvistice dintre idiomurile avute în vedere.

scriitorilor între ele, am specificat aceasta prin adăugarea unui indice numeric: (1), în primul caz, (2), în cel de-al doilea.

Prezența unor diferențe lingvistice în raport cu graiurile populare locale (heteromorfisme 1, în terminologia adoptată aici) este semnalată în termeni expliți chiar de cei trei scriitori chestionați⁷: *B*: nu zic niciodată *dește* „degete” (h. 50), țărani zic *lele*, *leică* „termen de adresare pentru sora mai mare” (h. 164); *S*: în Moldova se numesc *gîte* „cozi din păr împletit” (h. 10), în Moldova se zice *criiăr* „creier” (h. 13), popular se zice și *măse* „măsea” (h. 30), țăranul zice *plămîi* „plămîn; plămîni” (h. 45), în Moldova nu se cunoaște cuvântul *coapsă* (h. 56), în Moldova se zice *nant* „înalt” (h. 60) și *aiinos* „miros” vb. (h. 77), la munte se zice *mă preumblu* „mă plimb” (h. 96), țărani zic *ducă-se pe pustii*, *boala copiilor* „epilepsie” (h. 119), popular se zice *cămeșă* „placentă” (h. 207), în Moldova se zice *cumătře* „cumetre” s.f. pl. (h. 221), *mor* spun eu, poporul zice *moriu* (h. 285); *A*: nu cunoaște cuvântul *coapsă* din satul natal (h. 56), țărani zic *stropșeală*, *călcătură* „epilepsic” (h. 119), în satul natal se zice *deștiu*; *dește* „deget; degete” (h. 50), *greoaie*, *într-altă stare* „(femeie) gravidă” (h. 206), *bitang* „copil din flori” (h. 211) și *copil de țîță* „sugar” (h. 226), popular se zice *copîrșeu* „sicriu” (h. 297) și *progadie* „cimitir” (h. 301)⁸.

În continuare, vom trece în revistă, în mod selectiv⁹, o serie de heteromorfisme 1, rezultate în urma comparării idiolectelor scriitorilor cu graiurile populare locale:

– *B*: absența „palatalizării” labialelor (prezența fenomenului fiind semnalată, în diferite stadii, și în graiurile muntenești, inclusiv în cele din zona de origine a scriitorului), vezi h. 34, 47, 73, 92, 218, 219 etc.; prezența fenomenului de propagare a nazalității în cuvinte de tipul *genunchi* (absența fenomenului fiind generală în graiurile muntenești), vezi h. 57; ocurența formelor *degete*, *picioare* (formele *dește*, *picere* fiind caracteristice graiurilor populare), h. 50, 55; diferențierea formelor verbale de pers. a III-a sg. și pl. ale verbelor de conjugarea a II-a, a IV-a (omonimia aceluiași forme fiind o trăsătură diagnostică a graiurilor muntenești), h. 74, 105, 107; caracterul specific al consoanei și evidențiat în forme ca *naș* (sg.) – *nași* (pl.) (h. 217), *nașă* (sg.) – *nașe* (pl.) (h. 217) (în raport cu graiurile muntenești, considerate domeniul predilect al consoanelor „moi”; trebuie semnalată, însă, prezența și în unele graiuri muntenești a unor forme identice cu cele furnizate de *B*, dar nu în graiurile din

⁷ Afirmările scriitorilor sunt confirmate, în general, de datele din ALR I referitoare la graiurile populare.

⁸ Am literarizat, în cele mai multe cazuri, transcrierea fonetică originală.

⁹ Am reținut în primul rând fenomenele „importante” pentru dialectologie. Nu am reținut, însă, și heteromorfisme 1 de natură lexicală; de altfel, unele dintre cele mai importante apar în comentariile, citate, făcute de scriitorii chestionați.

zona de origine a scriitorului);

– *S*: absența „palatalizării” labialelor (prezența fenomenului fiind o caracteristică a graiurilor moldovenești); prezența africatelor *č*, *ǰ* (evolute în graiurile moldovenești – fapt diagnostic – la fricative secundare); consoana *ș* nu este „dură”, ca în graiurile moldovenești (*moașă* (sg.) – *moașe* (pl.), h. 212);

– *A*: absența „palatalizării” labialelor (labialele „palatalizate” în stadii diferite fiind o caracteristică a graiurilor ardelenesti); absența fenomenului de palatare a dentalelor *t*, *d* (prezența fenomenului, în diferite stadii de evoluție, fiind, de asemenea, o particularitate a graiurilor populare din Transilvania) (exemplu h. 29).

La această listă de heteromorfisme 1 trebuie adăugate și faptele lingvistice conținute de „corespondențele” (în accepția dată aici termenului) care opun realizări duble, fluctuante, alternative, de o parte – în idiolectele scriitorilor –, și realizări unice, de cealaltă parte – în graiurile populare: forme verbale iotacizate și neiotacizate (h. 106, 107) pentru *B*; vocale finale (*-ă*, *-e*) închise (exemplu h. 20) și intacte (exemplu h. 7) pentru *S*; monoftongarea diftongului *oa* (exemplu h. 4) și menținerea lui (exemplu h. 17) sau *k > t* (exemplu h. 53), *k = k* (exemplu h. 48) și *ǰ = ǰ* (în toate formele care îl conțin) pentru *A*.

În ciuda faptului că analiza materialului evidențiază un număr considerabil de trăsături comune idiolectelor scriitorilor și idiomurilor populare (= *izomorfisme 1*), lista de heteromorfisme 1 prezentată mai sus (inclusiv observațiile aparținând scriitorilor chestionați) conține argumentele lingvistice necesare și suficiente, credem, pentru a susține existența unor varietăți lingvistice (*B*, *A*, *S*) distincte în raport cu graiurile populare locale.

Existența unui „accent localnic”, constatată de Sextil Pușcariu în idiolectele scriitorilor chestionați pentru ALR I (vezi mai sus), impune considerarea celor trei varietăți lingvistice identificate mai sus dintr-o perspectivă diatopică. Investigarea datelor lingvistice din acest punct de vedere pune în lumină trăsături specifice, diferențiatore – numite, în conformitate cu terminologia adoptată aici, *heteromorfisme 2*. Prezența unor astfel de particularități care marchează diferențierea de natură diatopică a varietăților *A*, *S*, *B* este semnalată explicit de M. Sadoveanu: „cuvântul *neg* nu se întrebuițează (în Moldova)” (h. 51), „în Muntenia se zice *ciufulit*” (h. 60), „*gutunar*, ca în Moldova” (h. 112), „*lip* se zice în Moldova, *jeg* – în Muntenia” (h. 131), „în Moldova nu se zice *june*” (h. 180), „*cumătre* (s.f. pl.) se zice în Moldova” (h. 221), „*mancă* se zice în Moldova” (h. 222), „*starpă* este forma moldovenească, forma muntenească este *stearpă*” (h. 225). Prezentăm în continuare alte heteromorfisme 2: pronunția prepozițiilor *de*, *din*: *dă* (*B*) – *di* (*S*) – *de* (*A*) (h. 9); *dîn* (*B*) – *din* (*S*, *A*) (h. 211); diftongul *îi* în *mîini* (pl.) (*B*) – *i* etimologic (*S*, *A*) (h. 49); accentuare paroxitonă în *miros* (h. 77) și *bólnav* (h. 133) (*S*) – accentuare oxitonă (*B*; *A* numai pentru

miros); $\ddot{a}$ protonic $> a$ (*S*) – $\ddot{a}$ menținut (*B, A*) (h. 27, 30); $\hat{g} > j$ (*A*) – $\hat{g}$ conservat (*S, B*) (în toate formele care conțin sunetul menționat); caracterul „moale” al consoanei $\mathring{s}$ evidențiat de omonimia formelor de singular și plural ale unor substantive feminine de tipul *moașe* (h. 212), *nănașe* (h. 217) (*A*) – tratamentul aceleiași consoane a fost precizat mai sus pentru *S* și *B*; *gingie* (*B*) – *gingină* (*S*) – *jinjeu* (*A*) (h. 32); *burtă, pîntec* (*B*) – *pîntece* (*S*) – *foale* (*A*) (h. 42); *țață* „termen de adresare pentru sora mai mare” (*B*) – *leliță, țață* (*S*) – *nană* (*A*) (h. 164); *chel* (*S, B*) – *pleșuv* (*A*) (h. 12); *nădușeală, sudoare* (*B*) – *sudoare* (*S, A*) (h. 4); *cocoășă* (*B*) – *gheb* (*S*) – *gheb, pup* (*A*) (h. 41); *ficat* (*B, A*) – *mai* (*S*) (h. 46); *rinichi* (*B*) – *rărunchi* (*S, A*) (h. 48); *chior* (*S, B*) – *orb de un ochi* (*A*) (h. 87); *bolnav* (*S, B*) – *beteag* (*A*) (h. 133); *pojar* (*B, A*) – *cori* (*S*) (h. 115); *naș* (*B*) – *nănaș* (*A, S*) (h. 216); *cimitir* (*B, A*) – *țintirim* (*S*) (h. 301) etc.

Dacă s-ar alcătui hărți pentru fiecare dintre fenomenele enumerate mai sus, așa cum se procedează cu trăsăturile lingvistice ocurente în graiurile populare locale pentru stabilirea unităților dialectale (locale), suprapunerea acestor hărți ar permite individualizarea, din punct de vedere diatopic, a varietăților lingvistice *A, S, B*.

Pe de altă parte, numărul de trăsături discriminatorii (heteromorfisme) este mai mic în varietățile *A, S, B* decât în graiurile populare; mai mic este și numărul de realizări diferite ale trăsăturilor „corespondente” din varietățile *A, S, B*: de exemplu, africatele $\hat{c}, \hat{g}$ au două tipuri de realizări ($\hat{c}, \hat{g}$ în *S, B* și $\hat{c}, j$ în *A*) față de cinci în graiurile populare locale (în cele cinci subdialecte dacoromâne).

În bună parte, *heteromorfisme* 2 enumerate mai sus sunt trăsături lingvistice comune varietăților *A, S, B* și graiurilor populare. Aceste *izomorfisme* 1, cu valoare de *heteromorfisme* 2 la nivel diatopic, au, în general, arii mari de răspândire, funcționând, uneori, în calitate de veritabile trăsături diagnostice ale entităților dialectale locale (populare).

Aceste constatări ne permit să afirmăm că variația lingvistică diatopică, definită fie prin numărul trăsăturilor lingvistice discriminatorii, fie prin numărul entităților regionale (locale) identificabile, are o amploare mai mică în cazul varietăților lingvistice reprezentate de idiolectele scriitorilor decât în graiurile populare locale.

În urma analizei întreprinse am identificat trei varietăți lingvistice distincte diastratic, în raport cu varietățile populare locale, și individualizate diatopic. Vom atribui, în consecință, varietățile *A, S, B* în cadrul repertoriului lingvistic, unei unități numite *română regională (RR)*¹⁰, iar varietățile populare, unei alte

¹⁰ Termenul *română regională* a fost folosit de V. Iancu, *Dall'idioletto alla lingua. Il romeno regionale*, în *XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza*, Napoli, 1974; vezi *Atti*, vol. II, 1976, p. 291-296.

unități – *dialect (D)*. Termenii propuși marchează exclusiv calitatea de unități distincte și amploarea diferită a variației lingvistice diatopice.

În cercetările de dialectologie se invocă adesea, mai ales în legătură cu raporturile dintre diferitele varietăți lingvistice, prezența, în repertoriul verbal, și a unei alte unități – limba standard (literară). Fără a avea întotdeauna o definiție explicită, limba standard denumește, în astfel de împrejurări, norma supradialectală în general și constituie, ca atare, etalonul, modelul coercitiv, canonic al celorlalte varietăți lingvistice din repertoriul verbal, asupra cărora își exercită presiunea constantă. Dar în acest caz raporturile dintre limba standard și celelalte unități ale repertoriului verbal se plasează, într-un mod neconvenabil aici, pe planuri diferite, ca raporturi între „limbă abstractă” și „limbă concretă” sau între „limbă scrisă” și „limbă vorbită”. Dacă este adevărat, însă, că limba standard este „o încarnare ideală”¹¹, lipsită de variație dialectală (semnificativă), a normei prescriptive, în circumstanțe comunicative definite (discursuri oficiale, conferințe academice, comunicate la radio etc.), atunci varietățile *A, S, B* nu pot fi considerate, credem, ca mostre (ideale) de limbă standard, întrucât acestea conțin norme descriptive individualizate diatopic.

Am arătat mai sus că variația lingvistică diatopică este mai redusă în varietățile *A, S, B* decât în graiurile populare. Chiar „seriile de sinonime” a căror prezență a fost semnalată de Sextil Pușcariu (vezi mai sus) contribuie, într-o măsură, la diminuarea posibilității de a determina diatopic varietățile menționate (de exemplu, *coșciug, sicriu, raclă: B; sicriu, raclă: S; sicriu* și, popular, *copârșeu: A*, h. 297). Am semnalat, de asemenea, împrejurări în care prezența regionalismelor în vorbirea oamenilor cultivați este practic nulă; semnalăm în plus, sub titlu de exemplu, un text al lui I. Minulescu¹² – reproducere pe disc a unei emisiuni radiofonice din 1928 – care conține numai o singură ocurență a pronunției *dă*¹³ (din 7 ocurențe ale prepoziției), numai pronunția *din*, ocurența articolului hotărât enclitic *-l* (absent în varietățile *A, S, B*, vezi h. 185) etc. Vom conveni să atribuim limbii standard (*LS*), în limitele lucrării de față, accepția de *varietate lingvistică (orală) deregionalizată a repertoriului verbal, actualizare unică și uniformă a normelor prescriptive*¹⁴. Cu alte cuvinte, neavând prin

¹¹ V. Iancu, *op. cit.*, p. 292.

¹² A. Avram (coord.), Laurenția Dascălu-Jinga, Mirela Teodorescu, Anca Ulivi, *Antologie fonetică a limbii române*, București, 1988, p. 75-76.

¹³ Acest fonetism muntenesc este asociat, în același vers, cu alt regionalism fonetic, cu origine moldovenească, însă: accentuarea proparoxitonă a cuvântului *bolnavă*.

¹⁴ În datele publicate în ALR I există indicii ale existenței unei astfel de varietăți supraregionale – actualizare a normelor prescriptive în vigoare atunci: *heteromorfismele 1* (și, în primul rând, cele care, la nivelul diatopic, sunt *izomorfisme 2*); nu am întreprins o cercetare sistematică a lor pentru a nu depăși cadrul sincron ic impus, prin atragerea inerentă în discuție a

definiție variante teritoriale, *LS* nu poate oferi argumente lingvistice pentru identificarea originii regionale a celor care o utilizează.

Specificarea caracterului uniform, invariant al *LS* implică luarea în considerație a variabilității (respectiv, nonvariabilității) diatopice în calitate de trăsătură distinctivă pentru determinarea (caracterizarea) unităților componente ale repertoriului verbal. Din acest punct de vedere, *LS* se opune (ca non-variabilă diatopic) celorlalte două unități ale repertoriului verbal – *RR* și *D*.

Pornind de la datele oferite de ALR I obținem, așadar, următorul model descriptiv al repertoriului lingvistic românesc:

LS

RR

D

Plasarea unităților repertoriului verbal într-un triunghi ar ilustra mai bine descreșterea progresivă a variației diatopice dinspre bază, unde s-ar situa *D* cu varietățile sale locale, spre punctul de intersecție a celorlalte două laturi, punct cu variabilitate diatopică nulă, unde s-ar situa *LS*. În funcție de distanța lingvistică, stabilită în termeni cantitativi, față de varietățile dialectale (locale), varietățile *A*, *S*, *B* pot fi plasate diferit în modelul propus.

Modelul prezentat mai sus este parțial, pentru că are în vedere numai varietățile lingvistice identificabile pe baza datelor din ALR I. Utilizând alte surse de material pot fi izolate și incluse ca atare în repertoriul verbal și alte varietăți lingvistice (dialecte populare regionale, interdialectale etc.). Este, pe de altă parte, un model unidimensional, întrucât ia în considerație, ca trăsătură distinctivă, numai variabilitatea diatopică.

Referirile la „vorbirea populară” pe care le fac cei trei iluștri informatori (vezi mai sus) conțin adesea o determinare de ordin sociocultural și, implicit, o disjungere diastratică a varietăților culte și populare. De altfel, autorii ALR I au avut în vedere, în mod programatic, reprezentarea în atlas a două tipuri de varietăți lingvistice: „limba claselor culte” și „vorbirea țărănească” (vezi mai sus). Se impune, așadar, ca, în determinarea unităților lingvistice din repertoriul verbal, să fie luat în considerație și un factor de ordin sociocultural: gradul (superior) de cultură, de instrucție formală. Din acest punct de vedere, *LS*, ca actualizare a unor norme prescriptive care trebuie însușite într-un îndelungat proces de învățare, este o „limbă” a vorbitorilor superior instruiți. Prin urmare, *LS* și *RR* se grupează împreună, în modelul propus, ca „limbi” ale elitei culturale, în opoziție cu *D* – „limbă” aparținând vorbitorilor fără instrucție superioară.

---

unor chestiuni de ordin diacronic privitoare la modul de constituire a diferențelor și asemănarilor dintre varietăți avute în vedere, la modul de constituire a normei descriptive etc.

Alte comentarii aparținând scriitorilor chestionați pentru ALR I (de exemplu, referirea pe care o face I. A. Brătescu-Voinești la un „grai intim”, h. 15) ne determină să asociem celor doi factori (de natură diatopică și, respectiv, diastratică) pe care i-am folosit mai sus la caracterizarea unităților lingvistice ale repertoriului verbal, un al treilea – de ordin stilistic. Prin determinare stilistică înțelegem, aici, exclusiv caracterizarea unei varietăți lingvistice cu ajutorul unui atribut conținut de o scală de valori cuprinse între polii formal și informal. Din acest punct de vedere, *LS* este o „limbă” formală, deoarece toate situațiile de comunicare în care este utilizată, conform observațiilor făcute (vezi mai sus) sunt formale, solemne. Pe de altă parte, în conformitate cu metodologia „clasică”, anchetatorii solicită în timpul anchetelor (și notează ca atare) actualizarea varietății locale curente, folosite în mod obișnuit de membrii respectivei comunități lingvistice; de aceea, varietățile populare locale reprezentate în ALR I (și reunite, mai sus, sub *D*) sunt („limbi”) nonformale din punct de vedere stilistic. În schimb, în absența oricăror date privind protocolul de anchetare a scriitorilor, determinarea stilistică a varietăților *A*, *S*, *B* (reunite, mai sus, în unitatea *RR*) este mai dificilă. Există, însă, date directe (în afara numărului important de regionalisme) care facilitează determinarea stilistică a *RR*: termenii de adresare care, în general, au valoare diagnostică pentru identificarea diferitelor stiluri (registre) – furnizați de cei trei scriitori în cursul anchetei – nu aparțin, în mod cert, unui stil formal (vezi, de exemplu, h. 162, 164, 202, 203). Prin urmare, se poate afirma cu destulă certitudine că *RR* este, din punct de vedere stilistic, de asemenea, o „limbă” nonformală.

Prezentăm în încheierea analizei efectuate asupra componenței repertoriului verbal oral pe baza datelor furnizate de ALR I următorul tablou (în care I = determinarea geografică: variabilitate diatopică, II = determinarea socio-culturală: grad superior de educație formală a vorbitorilor, III = determinarea stilistică: formal) însoțit de câteva observații finale:

	I	II	III
<i>LS</i>	–	+	+
<i>RR</i>	+	+	–
<i>D</i>	+	–	–

1. Pe baza acestui tablou pot fi formulate definiții explicite pentru toate varietățile identificate în urma analizei lingvistice întreprinse: *LS* = varietate lingvistică formală, invariabilă din punct de vedere diatopic, aparținând elitei culturale; *RR* = varietate lingvistică nonformală, variabilă din punct de vedere diatopic (deținând variante regionale), folosită de intelectuali; *D* = varietate lingvistică nonformală, variabilă din punct de vedere diatopic (deținând variante regionale, locale) aparținând vorbitorilor neinstruiți.

2. *LS* și *RR* nu au, conform tabloului prezentat, decât o singură trăsătură comună, deoarece datele furnizate de ALR I nu permit identificarea unei varietăți lingvistice formale folosite de scriitori. S-a arătat însă (vezi mai sus) că, în circumstanțe comunicative formale, vorbitorii aparținând elitei culturale utilizează varietăți lingvistice (practic) deregionalizate, identice, așadar, din punct de vedere tipologic, cu *LS*. În aceste condiții, în care distincția dintre cele două unități ale repertoriului verbal este de natură stilistică, în primul rând, *LS* și *D* pot fi considerate ca varietăți (stiluri, registre) contextuale distincte. Din punct de vedere sociolingvistic, avem de a face cu o situație de „bilingvism” cu) diglosie (cu *LS* asimilată cu varietatea *H* (= high) și *RR* asimilată cu varietatea *L* (= low), în terminologia lui Ch. Ferguson.

3. Tabloul prezentat reflectă o distincție netă, maximă între *LS* și *D*, întrucât cele două unități ale repertoriului verbal nu dețin în comun nici o trăsătură. Nici în cazul varietăților dialectale locale (reunite sub *D*) nu a fost posibilă, pe baza datelor din ALR I, identificarea unor variante formale. Din punct de vedere sociolingvistic, această situație trebuie interpretată, chiar în absența variantelor formale ale *D*, în termeni de „bilingvism” (fără diglosie). Distincția netă dintre o „limbă cultă” și o „limbă populară” este acceptată, chiar în termeni expliți, în literatura noastră de specialitate¹⁵.

Institutul de Fonetica și Dialectologie
„Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, 13

¹⁵ Vezi I. Coteanu, *op. cit.*, p. 221.